

ZACHRAŇUJEME KOMENSKÉHO.
Náš ústav pracuje mimo jiné na tom, aby veřejnost jednou spatřila soubor všech děl J. A. Komenského v kompletní a kritické edici, říká Ondřej Ševeček.

ČESKÁ VĚDA ZBLÍZKA

7. díl: Filozofie

Výzvy pro filozofii?

Autonomní auta i populisté

Časopis TÝDEN pokračuje v seriálu, v němž ve spolupráci s Akademií věd ČR představuje nejvýznamnější tuzemské vědce. V sedmém dílu hovoří ředitel Filosofického ústavu **ONDŘEJ ŠEVEČEK**. „Filozofie není nudná věda. Témat k bádání nám přibývá. Častěji vnímáme environmentální rozměr nějakého lidského chování, například ochrany a práv zvířat nebo bioetiky. Nevyhýbáme se ani kontroverzním tématům, jako jsou potraty, eutanazie či robotizace ve zdravotnictví.“

V seriálu Česká věda zblízka jsem s vašimi kolegy z jiných ústavů hovořil o největších výzvách. Má smysl se věnovat medicíně, protože tajně doufáme, že objevíme lék na AIDS či rakovinu. Nebo energetice, protože chceme najít bezpečný a ekologický zdroj energie. Proč má ale smysl věnovat se filozofii?

Tak jednoduše analogicky na to odpovědět nedokážu (*úsměv*). Náš příspěvek vědě není tak konkrétní a spíše slouží ke kultivaci společnosti. Fungování moderních společností je založeno na určitých myšlenkách a hodnotách, zrozených v hlavách lidí. Tyto myšlenky a hodnoty mapujeme, skládáme vedle sebe, důkladněji se nad nimi zamýšlíme. Myslím, že velmi důležité je také to, že filozofie od svého počátku sloužila jako určitá propedeutika, jako způsob, jak se kriticky dívat na věci kolem nás a problematizovat to, co nám připadá samozřejmé, že o tom už ani nepřemýšlíme. Filozofové si zkrátka kladou otázky a učí rovněž ostatní, jak správně otázky formulovat.

Jaké hlavní oblasti odborného zájmu ústav řeší?

Máme tři hlavní zastřešující témata. Tím prvním je filozofie a etika. Druhým jsou klasická studia – studium řecko-římské antiky a jejích tradic v současné kultuře. Třetí oblast představují historicky orientované výzkumy – z oblasti medievistiky, odvětví historie zabývající se obdobím středověku, a zejména z oblasti intelektuálních dějin, kdy mapujeme díla a životy nejvýznamnějších myslitelů, kteří v českých zemích působili od historicky doložitelných počátků až po současnost.

V čem jsou tyto aktivity přínosné?

Především jde o příspěvek domácí kultuře, kdy vydáváme sebrané spisy například Jana Amose Komenského či Jana Husa. Spravujeme archiv Jana Patočky. Máme ale i několik týmů, které se zabývají současností a problémy, jež naši společnost trápí, s přesahy do jiných oborů. Zmínil bych třeba etiku, kde je stále častěji vnímán environmentální rozměr nějakého lidského chování, například ochrany a práv zvířat, nebo bioetiku, věnujeme se i kontroverzním tématům, jako jsou potraty, eutanazie či robotizace ve zdravotnictví.

Robotizace obecně je velkým tématem dneška. Co přesně zkoumáte?

PhDr. Ondřej Ševeček, Ph.D. (39)

Absolvoval historii na Filosofické fakultě Ostravské univerzity. Po ukončení doktorských studií v oboru hospodářských a sociálních dějin, v jejichž průběhu se vzdělával i v zahraničí, nastoupil do Filosofického ústavu AV ČR, od roku 2013 je jeho ředitelem. Zabývá se moderními hospodářskými a sociálními dějinami, především otázkami spjatými se studiem nadnárodních korporací, dějinami průmyslového urbanismu a ekonomického a sociálního myšlení. Je autorem či spoluautorem řady studií a knih. Jeho dosud nejrozsáhlejší prací je kniha *To vární města Baťova koncernu: Evropská kapitola globální expanze* (Academia 2016, spoluautor Martin Jemelka), která se věnuje dějinám Baťova mezinárodního impéria. Je členem řady domácích i zahraničních vědeckých a edičních rad. Je ženatý, má tři děti.

Za tímto účelem jsme koncem roku 2018 společně s Ústavem státu a práva AV ČR, Ústavem informatiky AV ČR a Přírodovědeckou fakultou Univerzity Karlovy založili Centrum Karla Čapka pro studium hodnot ve vědě a technice. Centrum se zabývá novými tématy, která přinesl rychlý vývoj technologií a která nelze řešit bez mezioborové spolupráce. Jde například o problematiku autonomních vozidel, vojenských systémů, genetických modifikací rostlin a živočichů, robotických ošetřovatelů nebo aplikace kmenových buněk.

Jaká je souvislost filozofie s autonomními vozidly?

Nejde jen o technologii, ale vždy i o etickou otázku a lidskou dimenzi. V projektu například řešíme téma sociálního dilematu kolizí autonomních vozů, ke kterým logicky bude docházet. Již z prvních výzkumů je zřejmé, že lidé v obecné rovině preferují princip nejmenší škody, ale jen v případě, že se netýká jich samých. V kolizní situaci by například dali přednost ochraně vlastního života před životem většího počtu jiných lidí. Abychom mohli naprogramovat, jak se má autonomní vozidlo v určitých krizových okamžicích zachovat, je třeba nejprve určit, definovat a zvážit morální standard takového jednání a jeho důsledky – a to nedokáže udělat inženýr či programátor, ale právě jen filozof.

Jaká další témata v současnosti řešíte?

Řada zajímavých výzkumů probíhá v oblasti morální, politické a sociální filozofie. Zkoumáme například problematiku lidských práv a spravedlnosti, demokracie či státní suverenity v kontextu globalizujícího se světa. Můžete namítnout, že nejde o žádné novinky. Vždy je ale nutné říct, že filozofie je disciplína, která často sahá hluboko do minulosti, kdy i práci na aktuálních tématech konfrontuje s tradicí různých diskusí a myšlenkových konceptů.

Můžete uvést příklad?

Pokud někteří odborníci hovoří o současnosti jako o době postdemokratické, ve filozofii jsme schopni náznaky vypořádat ▶

► **PRO VZDĚLANĚJŠÍ ČESKO.** Vydali jsme stovky děl. Teď už jen musíme věřit, že se dostanou do knihoven, do škol, k učitelům, dalším čtenářům, třeba politikům. To je naše role, uvádí ředitel Filosofického ústavu AV ČR.

Foto: Jakub Stadler

už v antice a téma komplexně řešit z různých úhlů pohledu, s využitím myšlenek od Aristotela (*asi 384–322 př. n. l., pozn. red.*) přes Machiavelliho (*1469–1527, pozn. red.*) až po současné teoretiky. Například Axela Honnetha, ředitele Institutu pro sociální výzkum ve Frankfurtu nad Mohanem, působícího také na Kolumbijské univerzitě, který je hlavním představitelem třetí generace takzvané kritické teorie společnosti, slavné frankfurtské školy.

Jak zásadně studium filozofie v Česku poznamenal komunismus?

Velmi. V podstatě dodnes doháníme to, co minulý režim tehdejším badatelům neumožnil, a je to výzva i do řady dalších let. V oficiálních dílech totiž byly často podstatné filozofické otázky řešeny jednou jedinou optikou – tou Karla Marxe (*1813–1883, pozn. red.*) – a kritikou jakéhokoli odlišného přístupu. Některá témata byla zcela vynechávána, některé publikace nesměly vycházet. Například *Eseje*

o politické filosofii amerického filozofa židovského původu Lea Strausse (*1899 až 1973, pozn. red.*), které mi tu teď – jako čerstvá novinka – leží na stole, by jistě měly s ohledem na svá konzervativní východiska značný problém.

Zmínil jste amerického autora. Znamená to tedy, že se nezaměřujete pouze na evropský pohled, ale poohlížíte se i jinde?

V minulosti se dalo zohledňovat jen myšlení evropské, ale v současnosti už to možné není. Souvisí to samozřejmě s globalizací, enormně rychlým pohybem lidí a myšlenek i se změnami ve společnosti. Stačí si otevřít noviny: velmi se například hovoří o obchodních vztazích s Čínou, přitom jde o zemi se zcela jinou tradicí politického a sociálního myšlení, než na jaké jsme zvyklí u nás. Nebo africké státy, které k pojmu demokracie přistupují zcela jinak než Středoevropané. Samostatnou kapitolou jsou islámské země. Jednoduše řečeno, pokud chceme vést

s lidmi z těchto zemí dialog, musíme mít přehled o tom, jakou filozofii vyznávají, v jakém kulturním prostředí vyrostli. Bez určitého interkulturního dialogu je jednoduše dnešní propojený svět nemyslitelný.

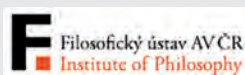
Čím konkrétně do této mezikulturní diskuse přispíváte?

Při Filosofickém ústavu bylo už v roce 2006 zřízeno Centrum globálních studií, jež se věnuje studiu těchto otázek a systematicky zkoumá například také čínskou či africkou politickou a sociální filozofii. Mimochodem, filozofové o ideálním uspořádání světa přemýšleli od nepaměti. Zmínil bych například Immanuela Kanta (*1724–1804, pozn. red.*), jehož myšlenky lze vystopovat v základech některých významných světových institucí, jako je Organizace spojených národů. Téma spravedlnosti a mírového soužití v globalizovaném světě je přitom jedním z těch v současnosti nejdiskutovanějších.

Filosofický ústav AV ČR

Je největším neuniverzitním pracovištěm v humanitních vědách v ČR. Pracují zde jak znalci antického, raně křesťanského, středověkého i novověkého myšlení, tak renomovaní zastánci současné analytické a kontinentální filozofie i mezinárodně uznávaní logici, odborníci na politickou teorii, globální studia a etiku. Zaměstnává však i filology a historiky, kteří vydávají, překládají a interpretují klasické i méně známé texty od antiky po současnost. Speciální pozornost je věnována jak českému myšlení, jeho dějinám a místu v širším evropském kontextu, tak vazbám mezi filozofií, přírodními i jinými společenskými vědami a možnostem využití a zevšeobec-

nění jejich poznatků. Veřejně přístupné knihovny Filosofického ústavu disponují oborově specializovaným knižním fondem

čítajícím více než 110 tisíc svazků. Ústav

též pořádá či odborně zaštiťuje vzdělávací a popularizační akce pro širší veřejnost, ať už jde o pravidelné letní školy, Evropský festival filosofie ve Velkém Meziříčí, či dny otevřených dveří. Ústav zaměstnává přibližně dvě stě pracovníků, jeho roční rozpočet, včetně účelových prostředků z domácích i zahraničních vědeckých projektů a grantů, činil za rok 2018 zhruba 130 milionů korun.

Globalizace přece není nic nového. Co k ní ještě chcete vymyslet?

O nový jev nejde, ale stále se vyvíjí. I my Češi jsme, stejně jako další národy, zvyklí na jednoznačnou suverenitu národního státu a vlády, která daný stát řídí a reprezentuje ho. Stát stále vnímáme jako garanta mocenského, vojenského, ekonomického. Dnešní doba ale státy staví do zcela jiné role. Každý stát už nemá vlastní armádu, díky níž se ubrání před agresory. Ve světě, jemuž dominují globální korporace, pak jen těžko můžeme hovořit o nějakém národním hospodářství. A reálná politická moc? Ta leží čím dál častěji mimo národní stát, pravomoci přebírají nadnárodní organizace nebo seskupení. Pryč jsou přitom

doby, kdy důležitými tahouny světové politiky byly banky nebo nadnárodní průmyslové podniky. Čím dál větší vliv získávají technologičtí hegemoni, jejichž názvy známe všichni – Amazon, Google, Facebook... Je přitom zajímavé, že o problémech podobného univerzálního uspořádání světa filozofové přemýšleli již v minulosti. My jejich myšlenky můžeme nyní připomenout a nabídnout naše pohledy do veřejných diskusí.

Uvedte, prosím, příklad.

Spousta myšlenek už v minulosti zazněla a dnes se stávají široce diskutovaným tématem. Například základní nepodmíněný příjem, kdy každý občan má mít nárok na jednotnou dávku bez podmínek, a nahradí se tak veškeré sociální dávky. To není žádná novinka. Tuto myšlenku nalezneme u řady autorů minimálně od první poloviny 19. století, například u Johna Stuarta Mila (1806–1873, pozn. red.) či Bertranda Russella (1872 až 1970, pozn. red.). Podobné je to s myšlenkou univerzálního občanství, příslušenství nikoli ke státu, ale k planetě. Propagátoři těchto myšlenek mohou rozvíjet myšlenky filozofů, případně je realizovat. Z toho, co jsem řekl, je snad zřejmé, že výzvou dnešní vědy není jen boj s rakovinou, ale také zapojení se do diskuse, jak bude rychle se měnící svět jednou vypadat a fungovat.

Vedou diskuse o budoucnosti světa k něčemu?

Samozřejmě že ano. Téma globalizace, tedy nevratné propojení dnešního světa, je toho jasným důkazem. Můžeme to vidět ve společenské praxi: ve vzniku nových institucí, změnách ve vzdělávání, změnách v cílech OSN, UNESCO či Evropské unie. Nicméně, Filosofický ústav tu samozřejmě není od toho, aby problémy

s tím spojené vyřešil. Jsme ale schopni poskytnout takové argumenty, které odpovědným osobám pomohou vytvořit si názor a nějak rozhodnout. Klíčové je zdůvodňování. Konkrétně: za mnou vidíte stěnu plnou knih, jež jsme vydali nebo na nich v různé míře spolupracovali. Je za tím obrovské množství práce našich badatelů. Teď už jen musíme věřit, že se dostanou do knihoven, do škol, k učitelům, dalším čtenářům, třeba politikům. To je naše role.

Americký prezident Donald Trump se chlubí, že v životě nedočel knihu. Nový brazilský prezident Jair Bolsonaro uvedl, že když vidí knihu, dostává kopřivku. A český premiér Andrej Babiš říká, že klíčová je intuice, a často si tak poradí i bez podkladů. Neskřípete při takových slovech zuby?

Takováto mediální vyjádření ovšem automaticky neznamenají, že vědecky podložené argumentace nehrají roli v dnešní politice států či velmocí. Myslím, že svým způsobem jen vypovídají o tom, že žijeme v revoluční době. Nikoli v tom slova smyslu, že by probíhala další Velká říjnová nebo Velká francouzská revoluce, ale revolučním způsobem se proměňuje život každého člověka a zejména každodennost lidí, a tedy i jejich volební chování. To je součást větší změny, kdy je vyvíjen stále větší tlak na tradiční instituce, jako jsou stát, obec, škola, rodina, ale i věda, mediální svět a dosavadní zvyklosti a standardy vůbec. Na stranu druhou, nemysleli jsme si, že jde o úplnou novinku. Politici podobného založení a typů vyhrávali volby i v minulosti. Vědci ale nyní musejí o to více nabízet jasná fakta, dávat je všanc veřejnosti – a je pak už jen na ní, zda podlehne věcně zdůvodněným stanoviskům, nebo kvalitně podanému názoru bez argumentu.

Vraťte se ještě na chvíli do Česka. Jaké největší myslitele jsme světu dali?

Z mého pohledu je třeba zmínit alespoň tři jména: Jana Amose Komenského, Tomáše Garrigua Masaryka a Jana Patočku. Ve všech případech jde nepochybně o myslitele mezinárodního dosahu, i když třeba nejsou tolik známí, aby se o nich v zahraničí učili děti a studenti ve školách jako například o Aristotelovi, Platonovi nebo Kantovi. Nicméně jejich dílo se mezi odborníky a na řadě světových univerzit dodnes intenzivně studuje.

Lze o těchto osobnostech zjistit ještě něco nového?

Například o Komenském by si kdekdo mohl myslet, že je o něm vše známo, jeho životopis i výčet děl přece najdete na internetu. Možná vás ale překvapí, že dodnes nebylo vydáno jeho kompletní dílo

v kritické edici. Jeden svazek takového díla má obvykle více než pět set stran, naplánováno je zatím vydání více než šedesáti takových svazků. A nejde jen o jeho knihy. Kriticky zkoumáme i jeho korespondenci, jež v daném období byla samozřejmě něco zcela jiného, než jak si představujeme dopisy dnes. Spíše než o dopisy přátelům šlo o sofistickou pojednání, která si významní myslitelé té doby posílali navzájem, šlo prakticky o vědeckou komunikaci té doby suplující dnešní vědecká periodika. Dodnes se objevují nové písemnosti. My tedy pracujeme na záchraně komplexního Komenského díla pro další generace, což je práce na další desetiletí. Povzbuzením pro nás ale je, že na tyto svazky Komenského díla čekají přední univerzity a knihovny celého světa.

Vladimír Barák ■

▼ INZERCE

ROZMAZLUJTE JI TROŠKU

Valentýn 14.2.

Setři a vyhrať

sazka LOSY

Ministerstvo financí varuje: Účastí na hazardní hře může vzniknout závislost! 18+